

ОСОБЛИВОСТІ СТИГМАТИЗАЦІЇ ОСІБ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В СІМ'Ї

І. О. Ястремська

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Л. М. Коробка

Актуальність дослідження. Виникнення порушень психічного здоров'я в одного із членів сім'ї змінює життя родини, негативно впливає на стан її благополуччя, призводить до погіршення відносин між її членами, що, відповідно, негативно позначається й на стані такого члена родини. Негативні переживання членів сім'ї, в поєднанні з явним або прихованим почуттям провини перед особою з порушенням психічного здоров'я, можуть спричиняти стигматизацію цих осіб членами сім'ї. У цьому контексті важливим є з'ясування не лише особливостей стигматизації осіб із порушенням психічного здоров'я в сім'ї, а й знаходження можливостей підтримки цих осіб в родині шляхом вивчення реабілітаційного потенціалу сім'ї та його активізації для запобігання та подолання внутрішньосімейної стигматизації, забезпечення членами сім'ї оптимально повноцінного соціального функціонування осіб із порушенням психічного здоров'я.

Визначення теоретичних засад дослідження особливостей стигматизації осіб із порушенням психічного здоров'я в сім'ї та можливостей її подолання постало **метою** дослідження.

Виклад основного матеріалу. Порушення психічного здоров'я не є ізольованим феноменом, що стосується лише однієї особи. Системний характер сім'ї обумовлює множинні трансформації, що стосуються всіх сімейних субінститутів: батьківство та інші варіанти міжпоколінної взаємодії, подружжя, відносини сиблінгів тощо. Встановлено, що саме стигматизація, слабка алгоритмізація процесів догляду і турботи, циклічність та слабка прогнозованість

протікання порушень психічного здоров'я – є тими основними факторами, що дають більш виражене і загострене сприйняття особи із порушенням психічного здоров'я.

Феномен стигматизації осіб із психічними захворюваннями розглядається в сучасних дослідженнях (І. Влох, І. Галецька, Л. Животовська, І. Михайлова, О. Осокіна, Ю. Сіроткін та ін.), в яких акцентується увага на проблемі сімейної стигми та стигматизації членів родин психічно хворих (J. Phelan, E. Bromet, B. Link); недопустимості та шкідливості стигматизації осіб із порушенням психічного здоров'я; на питаннях соціальної підтримки осіб із проблемами психічного здоров'я (Н. Бондаренко) та дестигматизації таких осіб (Л. Ю. Епов, А. Кнуф).

Дослідниками (І. Бовіна, Г. Бурковський, О. Коцюбинський, О. Островська та ін.) зазначається, що вплив стигми на людей із психічними розладами здійснюється як екстернальним (через відторгнення з боку родичів, найближчого соціального оточення і суспільства в цілому), так й інтернальним (зароджується у відчутті відторгнення і самотності) чином.

Вказується про декілька можливих шляхів стигматизації, які найчастіше співіснують одночасно: стигматизація з боку формального і неформального мікросоціального оточення; стигматизація сім'ї хворого; стигматизація хворого в родині; стигматизація хворого з боку медичного персоналу; самостигматизація (самого хворого і його родини) (О. Коцюбинський, І. Михайлова, Л. Серебряйська, J. Phelan, J. Ritscher, A. Watson та ін.).

Привертає увагу дослідження Р. Басій, результати якого свідчать, що стигма психічно хворих існує навіть у рамках їхньої сім'ї, коли родичі свідомо чи несвідомо стигматизують таких людей [1].

Вказані шляхи реалізації стигми дозволяють зрозуміти, наскільки людина, що страждає психічним захворюванням, стає вразливою в контексті повноцінного соціального функціонування.

Порушення психічного здоров'я породжує почуття відторгнення, неприйняття або навіть відрази, що спричинюється, з одного боку слабкою інформованістю щодо питань про психічне захворювання члена сім'ї, незнанням про існування інших, більш конструктивних способів спілкування, ніж ті, що є в родині, а з іншого, як зазначає Т. Scheff, причина цього криється в культивованих в суспільстві стереотипах, пов'язаних саме з порушенням психічного здоров'я [5].

Основними стереотипами щодо осіб з проблемами психічного здоров'я, як зазначає Р. Басій, є все-таки сприйняття їх як агресивних та інтелектуально недорозвинутих, а упередження щодо них є радше на суспільному рівні, у різних проявах, на різних рівнях, але вони суттєво знижують якість життя як психічно хворих, так і їхніх родичів [1]. Отже можемо говорити про те, що на формування стигми психічної хвороби впливають такі взаємопов'язані чинники, як: невігластво (проблема знання), заобони (проблема відносин), дискримінація (проблема поведінки).

Припускається, що особам із порушенням психічного здоров'я не просто приписуються ті чи інші риси, що закріплені в міфі або стереотипі, а те, що їх поведінка буде негативно оцінюватись в залежності від рис того, хто сприймає.

Так прагнення стигматизувати М. Кабановим пов'язується з наявністю таких мотиваційних компонентів, як:

- потреба в збереженні задовільних умов свого життя – частіше у людей, які загалом задоволені життям, але мають негативне ставлення до девіантів;

- потреба в збереженні нормального рівня функціонування – збереження свого інтелектуального рівня, пов'язана з уявленням про порушення психічного здоров'я як такі, що передаються та, як про когнітивні розлади;

- потреба в збереженні своєї емоційної стабільності – пов'язана з психотичною вразливістю, негативним сприйняттям свого життя та уявленням про порушення психічного здоров'я як емоційні проблеми.

Відповідно особи із порушенням психічного здоров'я, які стигматизуються, як зазначає автор, є «загрозою» задоволення цих потреб [2].

Зазначимо, що цінність цих результатів полягає в тому, що вони пов'язують між собою мотиваційну структуру, соціальні уявлення та особистість стигматизуючого, що є важливим для нашого подальшого вивчення соціально-психологічних особливостей стигматизації осіб із порушенням психічного здоров'я в сім'ї.

В зарубіжних дослідженнях, які здійснюються на перетині соціології, вікової психології та психіатрії, досліджуються соціологічні аспекти зміни сім'ї, обумовлені наявністю родича з порушенням психічного здоров'я (L. Horvitz, K. Merikangas, A. Möller-Leimkühler, M. Rutter та ін.). Порушення психічного здоров'я одного із членів сім'ї є переломним моментом, що актуалізує нові стратегії сімейного функціонування, ділить життя сім'ї на «до» і «після», та є початком аномізації попереднього досвіду родини. Дані події порушують звичний хід речей в середині сімейного устрою, девальвують цінність наявних поведінкових моделей, загрожують емоційній стабільності сім'ї. Значною проблемою також є психологічний стан найближчого оточення, і перш за все батьків, яке характеризується пригніченістю, втомою, розгубленістю, відчуттям несправедливості по відношенню до себе і злістю на долю і на хворого члена сім'ї.

Специфіка сімейних реакцій на нові події, як зазначає у своєму дослідженні С. Судьїн залежить від таких чинників, як: соціально-економічний статус сім'ї, що відкриває або, навпаки, закриває шлях до новітніх терапевтичних, реабілітаційних методик чи закордонного лікування; наявність великої кількості родичів, здатних компенсувати зростаючі потреби в догляді; сам характер порушення психічного здоров'я, яке по-різному обмежує дієздатність хворої особи або, розвиваючись поступово, дозволяє адаптуватись до майбутніх змін [3].

Більшість сімей, які турбуються про особу із порушенням психічного здоров'я, як доводять A. Dijker & W. Kooijen, звикають до свого статусу, але

жодна з них не приходять до цього без стресів, спустошення і загроз руйнування. Проблеми виникають практично в усіх сферах і включають в себе побутову невлаштованість, фінансові труднощі, безробіття, напруженість в сімейних стосунках, погіршення фізичного та психічного здоров'я, обмеження соціальної активності. Деякі сім'ї змушені жити в таких умовах постійно, що рано чи пізно призводить до емоційного і фізичного виснаження [4].

Вважаємо, що психологічні особливості функціонування сім'ї в змінній життєвій ситуації, у зв'язку із виникненням порушень психічного здоров'я одного з її членів, визначаються специфікою вибудовування внутрішньосімейної комунікації; узгодженістю сімейних цінностей та здатністю надавати емоційну підтримку як члену сім'ї із порушенням психічного здоров'я, так і одне одному; прагненням приховувати свої складності, чи здатністю і сміливістю про них говорити тощо.

Ми припускаємо, що особливості внутрішньосімейної стигматизації осіб із порушенням психічного здоров'я пов'язані із викривленням уявлень про причини захворювання у члена сім'ї, розмежуванням (завуальованого чи чіткого) з боку рідних на «психічну хворобу» у їхнього родича і «психічне здоров'я» у них самих; із гіперболізацією тих чи інших недоліків поведінки, особливостей особистості члена сім'ї із порушенням психічного здоров'я та ін.

Висновки. Здійснений аналіз засвідчує, що багато людей з психічними розладами піддаються стигматизації і дискримінації в різних сферах їхнього життя – на роботі, в особистому житті і громадській діяльності, в галузі охорони здоров'я та засобах масової інформації. Одним із шляхів стигматизації осіб із порушенням психічного здоров'я є їхня стигматизація в сім'ї. У цьому контексті важливим є з'ясування не лише соціально-психологічних особливостей внутрішньосімейної стигматизації осіб із порушенням психічного здоров'я, а й можливостей запобігання внутрішньосімейної стигматизації таких осіб; підвищення інформованості членів сім'ї щодо порушень психічного здоров'я,

розширення їхніх копінг-стратегій та активізація ресурсних можливостей сім'ї у забезпеченні належного рівня соціального функціонування члена родини з проблемами психічного здоров'я та підтримання психологічного благополуччя її членів.

Література:

1. Басій Р. М. Стигматизація психічно хворих з погляду їхніх родичів на прикладі фокус-групового дослідження. *Наукові записки НаУКМА*. 2017. Том 196. Соціологічні науки. С. 73-78
2. Кабанов М. М. Проблема реабилитации психически больных и качество их жизни. *Социальная и клиническая психиатрия*. 2001. Т. 11, № 1. С. 22-27.
3. Судьин С. А. Психически больной и его семья в теории и практике социологии психического здоровья : монографія. Нижний Новгород : НИСОЦ, 2015. 116 с.
4. Dijker A. J. M. & Koomen W. Stigmatization, tolerance and repair: An integrative psychological analysis of responses to deviance. Cambridge University Press, 2007. 408 p.
5. Scheff T. J. The Labelling Theory of Mental Illness. *American Sociological Review*. 1974. Vol. 39 (3). P. 444-452.